

gemeente
Haarlemmermeer

nota van B&W

Onderwerp Ondertekening het Schone Lucht Akkoord

Portefeuillehouders mr. Mariëtte Sedee-Schuitemaker, drs. Jurgen Nobel
Collegevergadering 14 maart 2023
Inlichtingen Johan van Rixtel (+31235674120)
Registratienummer 7311910

1. Voorstel **Collegebesluit(en)**

Het college heeft besloten om:

1. in te stemmen met deelname aan 'het Schone Lucht Akkoord';
2. voor de dekking van de geraamde kosten van € 80.000 een voorstel te doen bij de integrale afweging in de Voorjaarsrapportage 2023;
3. een ondertekend verzoek tot deelname in te dienen bij de stuurgroep voor 'het Schone Lucht Akkoord' nadat de raad heeft ingestemd met de dekking van de structurele kosten bij de Voorjaarsrapportage 2023;
4. met steun van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu een integrale analyse naar de uitstoot van fijnstof te maken en in kaart te brengen waar realistisch de grootste winst behaald kan worden, op basis hiervan een uitvoeringsplan op te stellen met uitzondering van de luchthaven en het Rijk te verzoeken een gebiedsgerichte aanpak te faciliteren waarbij de luchthaven wordt betrokken;
5. deze nota ter informatie te zenden aan de raad.

2. Samenvatting

Het Schone Lucht Akkoord is een instrument voor het Rijk, provincies en gemeenten om een positieve impuls te geven aan schone lucht. In het akkoord is afgesproken dat alle ondertekenaars zich richten op een permanente verbetering van de luchtkwaliteit. Dit gebeurt onder andere door bij het inrichten van de openbare ruimte het belang van schone lucht en dus gezondheid mee te wegen. Dit zorgt voor gezondheidswinst voor iedereen én bevordert de landelijke doelstelling om toe te werken naar de advieswaarden voor stikstofdioxide en fijnstof in 2030 van de World Health Organization (WHO).

Het Schone Lucht Akkoord kunnen we gebruiken om onze doelen met betrekking tot luchtkwaliteit in Haarlemmermeer te bereiken. Op deze wijze mobiliseren we steun van kennispartners als het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) om met hun steun een integrale analyse te maken van de in onze gemeente aanwezige sectoren, waaronder de rijkswegen, en hun invloed op de luchtkwaliteit. Op basis van deze analyse kan vervolgens met behulp van het RIVM een uitvoeringsplan op worden gesteld waarin staat hoe we de luchtkwaliteit en gezondheid in de gemeente verbeteren. Daarnaast verzoeken we het Rijk om luchtvaart op te nemen in het Schone Lucht Akkoord en een gebiedsgerichte aanpak te faciliteren, waarbij we het Rijk verzoeken om uitstoot van luchtvaart te verminderen en/of

mitigerende maatregelen te treffen voor de omgeving. Wij willen hierin samenwerken met het Rijk en andere belanghebbenden. In het coalitieakkoord 2022 – 2026 'Toekomstbestendig groeien' wordt aangegeven dat Haarlemmermeer zich aansluit bij het Schone Lucht Akkoord. Ook in de Omgevingsvisie Haarlemmermeer 2040 (2021.0003036) onderschrijven wij de ambitie van het Rijk.

3. Uitwerking

3.1 Wat willen we bereiken?

We willen een permanente verbetering van de luchtkwaliteit bereiken. Hiervoor willen we in eerste instantie inzicht krijgen in de vervuilende bronnen in Haarlemmermeer en waar de grootste verbeteringen mogelijk zijn. Vervolgens bekijken we wat er mogelijk is om de luchtkwaliteit te verbeteren en welke partijen we daarvoor nodig hebben. We brengen eveneens in kaart welke maatregelen en ontwikkelingen er zijn die al bijdragen aan de verbetering van de luchtkwaliteit.

Met deze aanpak wordt er naar gestreefd om in 2030 minimaal 50% gezondheidswinst uit binnenlandse bronnen te realiseren ten opzichte van 2016. Dit levert gezondheidswinst op voor onze inwoners én bevordert de doelstelling om toe te werken naar de WHO-advieswaarden (2005) voor stikstofdioxide en (ultra)fijnstof in 2030.

In de Omgevingsvisie is onze ambitie om de balans tussen ruimtelijke en economische ontwikkelingen en verbetermaatregelen te laten doorslaan naar het verbeteren van de luchtkwaliteit om gezondheidswinst te behalen. We willen de luchtkwaliteit in samenhang en op integrale wijze oppakken.

Voor Haarlemmermeer is bekend dat de luchtkwaliteit in ieder geval negatief wordt beïnvloed door uitstoot van verkeer op de (rijks)wegen en door uitstoot van vliegverkeer op Schiphol. Zo hebben verschillende gezondheidsstudies aangetoond dat langdurig verblijven nabij drukke wegen tot gezondheidsrisico's leidt, vooral voor de zogenaamde hoog gevoelige groepen (kinderen, ouderen en zieken). De bijdrage van roetdeeltjes en stikstof kan tot op honderden meters rondom snelwegen worden waargenomen. Een aantal studies naar de effecten van langdurige blootstelling aan verkeers-gerelateerde luchtverontreiniging laat zien dat wonen nabij een drukke weg het risico vergroot op vroegtijdig overlijden. Het ligt dan ook voor de hand om juist ook deze bronnen te betrekken en goed in kaart brengen wat de verschillende bronnen in Haarlemmermeer zijn die de luchtkwaliteit beïnvloeden.

Wat is de aanleiding, context?

Na roken behoort luchtverontreiniging tot een van de belangrijkste risicofactoren voor de gezondheid, in dezelfde orde van grootte als overgewicht. Het zijn met name fijnstof, stikstofdioxide, ultrafijnstof en ozon die een effect hebben op de volksgezondheid. Sinds 2020 ligt er een akkoord tussen Rijk en decentrale overheden om de hoeveelheid fijnstof in de lucht zo veel mogelijk terug te dringen: het Schone Lucht Akkoord. Dit akkoord is inmiddels door 90 gemeenten en alle provincies ondertekend.

Tot slot heeft het RIVM, in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), onderzocht wat de gezondheidseffecten zijn als mensen in de omgeving van Schiphol, korte en langere tijd ultrafijn stof inademen. Volgens dit onderzoek heeft langdurige blootstelling aan ultrafijn stof van vliegverkeer mogelijk effect op het hart- en vaatstelsel. In gebieden met hoge concentraties zijn bijvoorbeeld meer mensen medicijnen tegen hartaandoeningen gaan gebruiken dan in gebieden met lage concentraties. Verder heeft blootstelling aan ultrafijn stof bij zwangere vrouwen mogelijk een nadelig effect op de ontwikkeling van ongeboren kinderen.

Grenswaarden en advieswaarden

De wettelijke Europese normen voor luchtverontreiniging in Nederland zijn hoger dan de advieswaarden van de WHO 2005. In Nederland worden de advieswaarden van de WHO uit 2005 nog niet gehaald. De Europese normen zijn geen gezondheidskundige normen. Ook als aan deze eisen wordt voldaan, blijven negatieve gezondheidseffecten zich voordoen. Vanuit het Schone Lucht Akkoord is het streven om in 2030 in heel Nederland te voldoen aan de WHO-advieswaarden uit 2005. Wij onderschrijven deze ambitie, zoals wij ook in de Omgevingsvisie hebben aangegeven.

In het Schone Lucht Akkoord is opgenomen dat als er nieuwe advieswaarden worden vastgesteld, de deelnemers van het Schone Lucht Akkoord onderzoeken hoe de nieuwe advieswaarden bij het akkoord kunnen worden betrokken. Het is op dit moment nog niet duidelijk welke extra maatregelen nodig zijn om aan de nieuwe WHO-advieswaarden (2021) te voldoen. Om beter inzicht te krijgen in de haalbaarheid van de nieuwe WHO-advieswaarden heeft de staatssecretaris aan het RIVM gevraagd om een analyse op te stellen over de maatregelen die nodig zouden zijn om in 2030 aan die waarden te voldoen.

Welk doel wordt nagestreefd?

Wij hebben een wettelijke verantwoordelijkheid voor de monitoring van de luchtkwaliteit en voor het voldoen aan de regels die de kwaliteit van de binnen- en buitenlucht bewaken en beschermen. In het Schone Lucht Akkoord worden hiervoor extra maatregelen opgenomen om de luchtverontreiniging van binnenlandse bronnen te beperken. Met de aanpak van de binnenlandse bronnen wordt gestreefd naar een gezondheidswinst van minimaal 50% in 2030 ten opzichte van 2016. Het doel gaat daarmee verder dan het voldoen aan de officiële Europese normen voor luchtkwaliteit.

Daartoe geeft het Schone Lucht Akkoord per relevante sector (wegverkeer, mobiele werktuigen, industrie, huishoudens, scheepvaart en havens en landbouw) aan met welke maatregelen de uitstoot van stikstofdioxide en fijnstof naar de lucht wordt teruggedrongen en wie daarvoor verantwoordelijk is. Voor de luchtvaartemissies in Nederland worden de aanpak en maatregelen uitgewerkt in de Luchtvaartnota en de daaropvolgende Luchthaven-besluiten. Wij pleiten ervoor om luchtvaart onderdeel te maken van het Schone Lucht Akkoord. De luchthaven is al met een aanpak bezig ten aanzien van ultrafijnstof en verduurzaming. Zowel luchtvaart als de maatregelen die worden genomen, hebben effect op de luchtkwaliteit en daarom ligt het voor de hand om luchtvaart, net als andere bronnen, op te nemen in het Schone Lucht Akkoord. Daarnaast heeft het betrekken van luchtvaart ook te maken met draagvlak onder inwoners voor eventuele overige maatregelen. Ook voor de luchthaven kan het positief zijn als luchtvaart wordt meegenomen in het Schone Lucht Akkoord. De luchtvaart neemt zelf allerlei maatregelen om de luchtkwaliteit te verbeteren zoals de elektrificatie van de grondoperatie en het actieprogramma om ultrafijnstof te verminderen. Deze maatregelen kunnen dan ook meetellen in het Schone Lucht Akkoord.

Naast deze generieke benadering is een gebiedsgerichte aanpak opgenomen. Voor dichtbevolkte gebieden met hoge concentraties luchtverontreiniging is een aanvullende aanpak op maat nodig. Hier is de blootstelling het hoogst en de potentiële gezondheidswinst het grootst. Gemeenten kunnen de verbetering van de luchtkwaliteit niet alleen beïnvloeden omdat voor een deel van de bronnen andere overheden bevoegd gezag zijn. Het Rijk faciliteert onder andere het opstellen van een gebiedsanalyse gericht op definiëring van hoog blootgestelde locaties, mogelijke aanpak en wijze waarop samenwerking tussen Rijk en/of provincie en gemeente mogelijk is om gezondheidswinst te bereiken. Partijen nemen naar aanleiding hiervan

initiatieven tot aanvullend beleid, binnen hun eigen taken en bevoegdheden en werken indien nodig samen als de inspanningen en de bronnen daarom vragen. Voor kwetsbare groepen kunnen maatregelen worden uitgewerkt, zoals een stookalert bij ongunstige weersomstandigheden en/of slechte luchtkwaliteit. Ook kunnen effecten van maatregelen op lokaal niveau worden onderzocht.

De ruimtelijke randvoorwaarden worden opgenomen in het Omgevingsplan. Wij hebben in de Omgevingsvisie al aangegeven dat we luchtkwaliteit in samenhang en op integrale wijze willen oppakken. Door samen te werken met andere partijen en organisaties willen we gezondheidswinst realiseren. De mogelijkheden die het Schone Lucht Akkoord biedt, dragen bij aan het bereiken van deze ambitie.

3.2 Wat gaan we daarvoor doen?

- A. We ondertekenen het Schone Lucht Akkoord en brengen de grootste bronnen van uitstoot in kaart. Op basis daarvan bekijken we waar de grootste impact kan worden gemaakt om de luchtkwaliteit in Haarlemmermeer te verbeteren.
- B. Daaropvolgend maken we jaarlijks een uitvoeringsplan waarin staat hoe we de luchtkwaliteit en gezondheid in de gemeente verbeteren en bijdragen aan de 50% gezondheidswinst in 2030.
- C. We verzoeken het Rijk om een gebiedsgerichte aanpak te faciliteren en luchtvaart toe te voegen aan het SLA.
- D. We ontwikkelen samen met het Rijk en andere stakeholders een gebiedsgerichte aanpak met als doel een betere luchtkwaliteit.
- E. In samenwerking met de GGD en het RIVM monitoren we de luchtkwaliteit en stellen we desgewenst ons beleid bij om op termijn te voldoen aan de WHO-advieswaarden.
- F. We wijzen een coördinerend wethouder aan om een integrale en gebiedsgerichte aanpak te borgen.

Wat zijn de argumenten?

- A. Deelname aan het Schone Lucht Akkoord zorgt niet voor extra beperkingen voor de gemeente en er zijn geen strengere normen. Het kan worden gezien als een 'no regret' besluit. Het is een instrument om te komen tot een betere luchtkwaliteit en dat doel hebben we als gemeente al eerder onderschreven in de Omgevingsvisie. Na ondertekening van het Schone Lucht Akkoord krijgt de gemeente toegang tot (internationale) kennis en pilots, gemeenten met vergelijkbare vraagstukken en aanvullende financiële mogelijkheden om met een uitvoeringsplan en pilots aan de slag te gaan. Ook Eindhoven en Rotterdam, tevens gemeenten met een luchthaven binnen de gemeente, hebben het akkoord ondertekend. Voor 2023 komt er een Specifieke Uitkering Schone Lucht Akkoord van € 7 miljoen. Het RIVM heeft in opdracht van het ministerie van IenW gezondheidsindicatoren ontwikkeld waarmee het Rijk, provincies en gemeenten hun ambitie om met luchtkwaliteitsbeleid de gezondheid te verbeteren, kunnen berekenen. De gezondheidsindicatoren geven ook aan in welke sectoren of gebieden extra luchtkwaliteitsmaatregelen mogelijk zijn om de gewenste gezondheidswinst in hun regio te bereiken.
- B. In het uitvoeringsplan kunnen we onder meer uitvoering geven aan de volgende voornemens uit de Omgevingsvisie:
 - Te zorgen dat onze bronnen schoner worden door onder meer elektrisch rijden te blijven stimuleren.
 - Bij de ruimtelijke ontwikkelingen rekening te houden met afstanden tussen gevoelige bestemmingen, inclusief woningen en ziekenhuizen, en bronnen van luchtvervuiling.

- Voorzieningen zo veel mogelijk op fietsafstand te realiseren en befietsbare en beloofbare wijken na te streven, waardoor we onnodige automobilititeit en daarmee uitstoot voorkomen.
 - Te zorgen dat alle partijen betrokken bij de luchtvaart – waaronder het Rijk, Schiphol, KLM (en andere maatschappijen) en Luchtverkeersleiding Nederland (LVNL) - blijven inzetten op innovatie van de luchtvaartsector. Zodat vliegtuigen en voertuigen minder uitstoten.
 - Te zorgen dat ons energietransitiebeleid kansen biedt voor een schonere lucht maar tegelijkertijd niet negatief uitpakt; hiermee willen we bijvoorbeeld voorkomen dat kleinschalige biomassa-stook gaat toenemen.
 - Voorlichting over particuliere houtstook te geven.
 - Te wijzen op het belang van een gezond binnenklimaat op plekken waar onze inwoners, leerlingen, werknemers en bezoekers verblijven.
 - Mogelijk ruimte bieden voor mitigerende maatregelen als grootschalig groen. Het filtereffect op fijnstof van kleinschalig groen (zoals specifiek groen op daken, gevels, in de tuinen en in de openbare ruimte) is nog niet bewezen en onderwerp van onderzoek.
 - Ons bewust te zijn van koppelkansen, bijvoorbeeld bij de reductie van geluidsoverlast of CO₂. De bronnen van geluid, CO₂ en luchtkwaliteit zijn soms dezelfde.
- C. Het Rijk faciliteert onder andere het opstellen van een gebiedsanalyse gericht op definiëring van hoog blootgestelde locaties, mogelijke aanpak en wijze waarop samenwerking tussen Rijk en/of provincie en gemeente mogelijk is om gezondheidswinst te bereiken. Partijen nemen naar aanleiding hiervan initiatieven tot aanvullend beleid, binnen hun eigen taken en bevoegdheden en werken indien nodig samen als de inspanningen en de bronnen daarom vragen. In de Bestuursvereenkomst intenties samenwerking NOVEX (Nationale Omgevingsvisie Extra) Schipholregio is opgenomen dat partijen concrete mogelijkheden tot verbetering van de luchtkwaliteit gaan onderzoeken.
- D. In januari 2022 is het raadsvoorstel 'Haarlemmermeer en de Luchthaven – Strategische inzet 2022-2030' door de gemeenteraad (20-01-2022) vastgesteld. Ons uitgangspunt is een goede balans tussen duurzame economie en gezonde leefomgeving. Hierin staat dat we onder andere inzetten op leefbaarheid en gezondheid. We willen normen voor ultrafijnstof. Tot nu toe zijn deze er wereldwijd niet. We willen sowieso maatregelen om ultrafijnstof bij de bron te reduceren en de luchtkwaliteit te verbeteren. We zijn met Schiphol in gesprek over wat zij kunnen doen om ultrafijnstof bij de bron te reduceren. Schiphol heeft in 2019 een actieplan ultrafijnstof gestart. Wij pleiten voor de elektrificatie van de grondoperatie van Schiphol op zo kort mogelijk termijn. De luchthaven heeft de ambitie om in 2030 duurzaam taxiën als standaardprocedure in te voeren. We verwachten een positief effect op de luchtkwaliteit.
- E. GGD Kennemerland onderzoekt periodiek de gezondheidssituatie van inwoners in de regio. De GGD kan ondersteuning op maat en advies aanbieden met kennis over de lokale situatie en de kennis over luchtkwaliteit en gezondheid.
Op basis van resultaten van het geautomatiseerde meetnet voor luchtkwaliteit van de provincie Noord-Holland en de Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied kunnen we een goed beeld geven van de luchtkwaliteit specifiek voor Haarlemmermeer. We kunnen deze resultaten vervolgens ook vergelijken met de wettelijke grenswaarden en de WHO-advieswaarden, waarover wij in de Omgevingsvisie hebben opgenomen dat wij de landelijke ambitie om toe te werken naar de WHO-advieswaarden in 2030 onderschrijven.
- F. Vrijwel alle wethouders kunnen vanuit hun portefeuille een bijdrage leveren aan schonere lucht in Haarlemmermeer. We stellen voor om een coördinerend wethouder aan te wijzen voor het Schone Lucht Akkoord, namelijk de portefeuillehouder Volksgezondheid.

Wat zijn de kanttekeningen en risico's?

- De verbetering van de luchtkwaliteit vraagt om een regiobrede samenwerking, omdat de uitstoot en verspreiding zich immers niet beperkt tot gemeentegrenzen. Verschillende gemeenten in de regio Kennemerland en verschillende gemeenten die onderdeel zijn van de Bestuurlijke Regie Schiphol (BRS-gemeenten) hebben het Schone Lucht Akkoord (nog) niet ondertekend.
- Er wordt meer onderzoek gedaan naar gezondheid en luchtkwaliteit. Naar aanleiding van het RIVM-onderzoek naar de langetermijneffecten van ultrafijnstof op gezondheid dat in tweede kwartaal van 2022 is gepubliceerd zullen we met het RIVM in gesprek moeten blijven om een beter inzicht te krijgen in de effecten en (internationaal) vervolgonderzoek. Zo is er bijvoorbeeld niet genoeg wetenschappelijk bewijs dat blootstelling aan ultrafijnstof van vliegverkeer effect heeft op het zenuwstelsel of diabetes veroorzaakt. Onderzoek bij andere grote (internationale) vliegvelden is nodig om de conclusies verder te verstevigen. Uiteindelijk biedt het kansen om op basis van uitkomsten mogelijke aanbevelingen samen met het Rijk, de luchtvaartsector en de regio op te volgen.
- De deelname aan het Schone Lucht Akkoord en de verdere uitvoering van het luchtkwaliteitsbeleid in Haarlemmermeer vragen om ambtelijke capaciteit en expertise die op dit moment onvoldoende beschikbaar is. We schatten in dat daar structureel 0,7 fte voor nodig is.
- De gemeente heeft aanzienlijke ambities en/of verplichtingen op het vlak van infrastructuur, energietransitie, voorzieningen, groen, woningbouw en bedrijventerreinen. Hoe deze ambities zich concreet verhouden met de inspanningsverplichting, zodat de luchtkwaliteit dermate verbetert en er 50% gezondheidswinst optreedt, is nu nog niet scherp en moeten we de komende tijd goed in beeld brengen.

3.3 Wat mag het kosten?

De initiële kosten voor de uitvoering van deze nota worden geraamd op € 80.000. Dit bedrag is als volgt gespecificeerd:

Vanaf 2023 wordt de extra structurele inzet van personele capaciteit geraamd van in totaal 0,7 fte (€ 80.000). Deze capaciteit is nodig voor de advisering over luchtkwaliteit en gezondheid en voor een aantal taken die rechtstreeks voortvloeien uit de ondertekening van het Schone Lucht Akkoord:

- Het laten maken van een analyse die inzicht geeft in de bronnen en waar de grootste verbeteringen mogelijk zijn.
- Het maken en jaarlijks herijken van een uitvoeringsplan
- Het verder in beeld brengen van de punten uit de paragraaf kanttekeningen en risico's, zodat we de gevolgen van de doelstelling van het akkoord richting 2030 scherper in beeld krijgen en kunnen vertalen naar afwegingen voor college en/of gemeenteraad.
- Uitvoering van maatregelen
- Een bijdrage leveren aan monitoring en rapportages
- Deelname aan het landelijke en regionale netwerk
- Het aanvragen van middelen uit de specifieke uitkering (SPUK)
- Interne coördinatie/afstemming binnen de gemeente
- Afstemming met externe partijen

In de uitvoering zoeken we de synergie tussen het fysieke en sociale domein en sluiten we aan op maatregelen zoals die al worden genomen in het kader van de energietransitie (zoals de elektrificatie van verkeer en het stimuleren van deelmobiliteit).

Met deze kosten is geen rekening gehouden in de programmabegroting 2023-2026. Voor de dekking van de geraamde kosten wordt een voorstel gedaan bij de integrale afweging in de

Voorjaarsrapportage 2023. De uitvoering van deze nota kan pas starten nadat de raad de Voorjaarsrapportage 2023 heeft vastgesteld.

Wat zijn de financiële risico's?

Wij verwachten op de korte termijn geen noemenswaardige financiële risico's gekoppeld aan dit besluit. Het is wel nodig om de komende tijd te benutten om de punten uit de paragraaf kanttekeningen en risico's verder in beeld te brengen, zodat we de gevolgen van de doelstelling van het akkoord richting 2030 scherper in beeld krijgen en kunnen vertalen naar afwegingen voor college en/of gemeenteraad.

3.4 Wie is daarvoor verantwoordelijk?

Het college is verantwoordelijk voor de uitvoering van het Schone Lucht Akkoord. De portefeuillehouder Volksgezondheid is binnen het college het eerste aanspreekpunt.

3.5 Welke overige relevante informatie is beschikbaar?

Communicatie

Communicatie zal onderdeel worden van het lokale uitvoeringsplan van het Schone Lucht Akkoord, wanneer het akkoord is ondertekend. Voor het thema gezondheid loopt een communicatieprogramma dat voortkomt uit het preventieakkoord gezondheid Haarlemmermeer. Wij gaan informatie over concrete acties waar opportuun ook daarin opnemen.

3.6 Wanneer en hoe zal de raad over de voortgang worden geïnformeerd?

In het derde kwartaal van 2023 zullen wij de raad over de voortgang informeren.

3.7 Wat betekent dit voor de Metropoolregio Amsterdam (MRA)?

Veel gemeenten in de MRA en ook de provincie nemen al deel aan het Schone Lucht Akkoord. Gezamenlijk kunnen gemeenten een bijdrage leveren om de luchtkwaliteit in de hele MRA-regio te verbeteren. Hoe meer MRA-gemeenten meedoen, hoe groter het gezamenlijke positieve effect.

4. Ondertekening

Burgemeester en wethouders van de gemeente Haarlemmermeer,
de secretaris,

Michiel Ruis

de burgemeester,

Marianne Schuurmans-Wijdeven

Bijlage(n)

- Schone Lucht Akkoord
- Achtergrond gezondheid en Luchtkwaliteit
- Verzoek tot toetreding Schone Lucht Akkoord
- Ondertekenaars van het Schone Lucht Akkoord